

Roboudová L. – Vasiljeva J. A. – Nenarokova M. R. a kol., 2021. *Volšebnyj svet dětskoj literatury: tĕkst – obraz – zvuk v dětskoj literaturě i obučeníi RKI. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Praha 2021. 372 s. (elektronicky). ISBN 978-80-7603-299-6.*

Rusky psaná monografie s titulem *Volšebnyj svet dětskoj literatury: tĕkst – obraz – zvuk v dětskoj literaturě i obučeníi RKI* (tedy *Kouzelné světlo literatury pro děti: text – obraz – zvuk v literaturě pro děti a ve výuce ruštiny jako cizího jazyka*) je společným dílem dvanácti autorek ze čtyř slovanských zemí (Ruské federace, Polsko, Bulharsko a Česko), jež jsou zároveň badatelkami působícími na různých univerzitních pracovištích. Knihu vydala Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v roce 2021. Mnou recenzovaný spis volně navazuje na výzkumnou sondu, kterou rovněž v podobě kolektivní monografie v roce 2019 vydala Karlova univerzita pod titulem *Volšebnyj svet dětskoj literatury: dětskaja literatura v kontĕkstĕ mirovoj kultury i obučeníja RKI* (tj. *Kouzelný svět literatury pro děti v kontextu světové kultury a výuky ruštiny jako cizího jazyka*). Výzkumné zámĕry ělenek tohoto mezinárodního týmu se díky tomuto výzkumnému projektu opět protnulý a vzniklo tak dílo, jež sestává ze čtyř oddílů, resp. kapitol: 1. *Literatura pro děti a výtvarné umĕní*, 2. *Literatura pro děti a film*, 3. *Literatura pro děti a divadlo*, 4. *Didaktický potenciál audiovizuálních textů*. Nyní postupně jednotlivé části podrobím stručné analýze.

První kapitola vznikla ve spolupráci pĕti autorek. Její první oddíl, jenž vzešel z pera **Dany Dmitrijevny Dĕdkovy**, studentky katedry dějin zahraniční literatury Filozofické fakulty Petrohradské státní univerzity, se zamĕruje na hru s textem, zejména pak na vizualizaci poezie ve **francouzské literaturĕ**. Jako příklad lze uvĕst dílo Jacquese Riveta, současného francouzského spisovatele, výtvarníka a didaktika, který věnoval pozornost nejen zvukové stránce textu, ale také jeho estetickým aspektům a hernímu potenciálu, který se v něm skrývá. Výklad o francouzské dětské literaturĕ, tentokrát v podání **Valerije Nikolajevny Trofimovy**, studentky ze

stejnĕ vzdĕlavací instituce, se dále zamĕruje na obraz sloníka Barbara, literární postavy oblíbenĕ u francouzských dětí, na hrdiny komiksů rodiny de Brunhoff, stejně jako i na hudbu Francise Poulenca. Zde je zajímavá poznámka o syntĕze obrazu a zvuku s odkazem na Modesta Petroviĕe Musorgského, kterého ke zkomponování cyklu skladeb *Obrázky z výstavy* inspirovaly malby jeho předčasnĕ zesnulého přítele Viktora Hartmanna. Dočkal se dokonce orchestrální úpravy v podání modernisty Maurice Ravela, který dílu vdechl nový život. Pro modernisty, jak je známo, byla snaha o syntĕzu (propojení jednotlivých druhů umĕní) typická, viz např. hudební a výtvarné dílo Mikalojuse Konstatinase Ćiurlionise aj. Propojení složky obrazové, textové a zvukové poukazuje na intermedialitu analyzovaného díla a jeho přesahy do jednotlivých sfĕr umĕní. Zároveň se nabízí i mnohem pragmatictĕjší využití tohoto materiálu. Malý slon Babar poznává svět a osvojuje si zásady slušného chování, díky ěmuž mají tyto krátké příběhy velký didaktický potenciál a umožňují využít tento příběh na hodinách francouzštiny nebo jiného cizího jazyka. Autorka dokonce se zaujetím popisuje, jak byl tento komiksový materiál cvičně využít při výuce francouzštiny u dětí a setkal se s velmi kladnou odezvou. Tento moment hodnotím veskrze pozitivně, neboť velmi vhodně propojuje teoretickou stránku s její aplikací v praxi. Pomyslnou štafetu přebírá prof. **Marija Raviljevna Nenarokova**, jež působí paralelnĕ na dvou moskevských univerzitách – na Ruské univerzitĕ družby národů a Institutu světové literatury A. M. Gorkého. Pod její taktovkou kapitola pokračuje pojednáním o historii ilustrací k **ěeskĕ lidové pohádce Zlatovláška**, kterou si Rusové spojují s ěeskou kulturou. Zmínka je zde zejména o ěeském výtvarníkovi Artuši Scheinerovi, který nejen toto dílo, ale i mnohé jiné pohádkové příběhy opatřil svými svĕbytnými ilustracemi. Obrázky vytvořené v prvních dvou dekadách minulého století se tak dočkalý svého znovuzrození na počátku tohoto století – konkrĕtnĕ v letech 2013 a 2016. Jejich „středověký ráz“ ani po uplynutí takřka sta let neztratil nic ze svého pŕvubu a snadno nalézá

komunikační jazyk i s dnešními čtenáři. Zlatovlásku však ilustrovali i jiní umělci např. N. Pannin, R. Popskij či V. Minajev. Každý z výtvarníků zvolil jiný přístup k vytvoření cyklu ilustrací – V. Minajev například vsadil na dvoubarevnost – kontrast černé barvy na pozadí z čistých listů papíru. Autorka se podrobně věnuje i ztvárnění obálky, předsádky, zdobných ornamentů v textu, titulních písmen apod. Souhra všech těchto zdánlivě bezvýznamných jednotlivostí se podílí na komplexním dojmu a působení knihy na čtenáře. Co opět považují za přínosné, je odkaz na dílo významného ruského historika umění Jurije Gerčuka, který prohlásil, že kresba na obrázcích je ponořena do venkovního (lidského) prostoru a v něm se může bezprostředně setkat se svým divákem a komunikovat s ním.

Anglickou kulturní provenienci zastupuje popis historie vzniku ilustrací ke Kiplingově *Knize džunglí*. Zde autorka oddílů **Jelena Vladimirovna Chaltrin-Chalturnina**, doktorka filologických věd působící na Institutu světové literatury A. M. Gorkého, spatřuje jistou spřízněnost mezi způsobem, kterým je vyobrazen hlavní hrdina Mauglí – sedící na skále s podivným steskem ve tváři a objímající rukama svá kolena. Nápadně zde připomíná obraz *Sedící démon* od ruského symbolisty Michaila Vrubela, který je vlastně zpracováním Lermontovovy takřka stejnojmenné nesmrtelné romantické poémy. Propojení obrazové a textové složky tedy má své kořeny hlouběji, než bychom si mohli zpočátku myslet.

V podání **Anny Vladislavovny Šabelnik**, kandidátky filologických věd z Ruské univerzity družby národů, se pozornost v oblasti **německojazyčné literatury** obrací k tvůrčímu tandemu spisovatelky Miry Lobeové a výtvarnice Susi Weigelové, konkrétně na verbální a vizuální stránku realizace filozofického kódu pohádky *Das kleine Ich-bin-ich*. Opět se setkáváme s příběhem sebeidentifikace, kdy neznámé zvíře poznává svět kolem sebe a snaží se pochopit, kým je. Chvályhodné je zapojení koncepce mezitextových vztahů (fenomén intertextu) francouzského literárního vědce G. Genetta. Všechny obrázky a textové složky mimo hlavní text díla (úvod, poznám-

ky atd.) označuje trefným výrazem **peritext**. Ten podle něj tvoří „přechodné textové instance nacházející se mezi textem a realitou“. V tomto zamýšleně formulovaném oddílu je také prostor na hegelovskou triádu: teze–antiteze–synteze, přičemž každá synteze je zároveň tezí nové vývojové triády. Absolutní myšlenku poznáváme při srovnávání s jiným tvrzením – hrdina poznává sebe díky srovnání se svým okolím a poznávání sebe v druhých a v druhých sebe, čímž si uvědomuje sebe sama, neboli svoje jáství. Jinými slovy, v pohádce Lobeové-Weigelové pomocí znaků vizuálních i verbálních odhalujeme hlubinné filozofické a dějinné vrstvy, které každý čtenář vnímá po svém, ze svého subjektivního hlediska.

Druhá kapitola této kolektivní monografie, na níž se podílelo hned šest autorek, se zabývá vztahy mezi literaturou pro děti a filmem. Přesunujeme se do světa znaků a znakových systémů pod vedením doc. **Tatjany Vladimirovny Goveňko** z Moskevské pedagogické univerzity a Institutu světové literatury A. M. Gorkého při Ruské Akademii věd, s odkazem na významného ruského sémiotika umění Jurije Michajloviče Lotmana, který tvrdil, že proměna událostí v text označuje především jeho převyprávění v rámci systému toho či jiného jazyka. Zároveň předpokládá, že se budeme podřízovat jeho strukturálnímu uspořádání, přičemž jsou zde nabíledni přesahy do oblasti neverbálních druhů umění, jako je například filmové, ale i výtvarné umění. Ze sémiotického hlediska může být znakem nejen slovo či písmeno, nýbrž i symbol, piktogram, kouřový signál, tón či kombinace barev. Pokud se zaměříme na obrazovou složku v knihách, uvědomíme se, že to, co je na nich zachyceno pomocí barev, jsme s to vyjádřit verbálně. Literárnímu popisu výtvarného díla se odborně říká ekfráze (z řeckého *ἔκ-φρασις* „popis“). Někdy může jít i o čistě věcný popis díla, nemusí nést striktně tvůrčí charakter. Předkládaná monografie v tomto smyslu má v notné míře ekfrastický charakter, neboť popisuje nejen výtvarná, ale i filmová díla, jejichž děj podrobně analyzuje. Oddíl obsahuje tematicky členěné seznamy současných děl a filmů pro děti i mládež, přičemž

v něm autorský tandem – prof. **Galina Vasiljevna Prancova** s doc. **Annou Alexandrovnou Timakovou** z Penzské státní univerzity – pojednává o pohádkách A. M. Volkova a L. F. Bauma, autorů *Čaroděje ze země Oz* a *Podivuhodného čaroděje ze země Oz*, přičemž je detailně porovnává a prostřednictvím přehledné tabulky poukazuje na některé obsahové (i jiné) rozdíly mezi nimi. Řeč je také o četných prequelech, sequelech, crossoverech a adaptacích příběhu o kouzelné zemi Oz. Jako člověka, který se již řadu let zabývá otázkami překladu, mě nesmírně zaujal následující oddíl 2.3., v němž již dříve zmiňovaná autorka **Marija Raviljevna Nenarokova** usiluje o porovnání filmových podob již výše zmíněných děl A. M. Volkova a L. F. Bauma, z nichž každé po svém pojednává o čaroději ze země Oz. Při zpracování předlohy hovoříme vlastně o převedení textu v obraz, zvuk, mimiku, gesta, líčení, barvy, osvětlení, což svědčí nejen o zásadní změně média, ale zároveň o syntéze celé škály výrazových prostředků. Pokud by film uměl ještě vyvolávat chuťové a čichové vjemy, jednalo by se o komplexní emocionální prožitek, vnímaný prizmatem všech člověku přístupných smyslů. Literární složka je u filmu samozřejmě také přítomna, byť jen v okleštěné podobě filmového scénáře. Z textu v knize a vysněné podoby věci v hlavě čtenáře se děj přesunuje na filmová plátna, přičemž naši vlastní čtenářskou fantazii nahrazuje vidění díla očima režiséra. Co mě však zaujalo, je skutečnost, že autorka oddílu s odkazem na Romana Osipoviče Jakobsona logicky hovoří o tzv. intersemiotickém překladu (tzv. transmutaci – tedy doslova přetavení), neboť je nepochybně změněn nejen kód, ale i výrazové (znakové) prostředky. Základní translátologické kategorie a překlada-telské transformace primárně používané k popisování mezitextových vztahů tak odhodlaně aplikuje na filmové zpracování literární předlohy (intersemiotické hledisko) a také jej využívá při komparaci dvou filmových adaptací (hledisko intrasemiotické, které ovšem Jakobsonova klasifikace postrádá). Při relativně podrobné analýze prvků uplatněných ve dvou filmových adaptacích autorka vychází zejména z translátologické kon-

cepe Lva Konstantinoviče Latyševa a operuje základním translátologickým pojmoslovím jako invariant (to, co má zůstat zachováno), redukce, rozšíření informačního základu, modulace, komplexní přehodnocení, kompenzace aj. Musím konstatovat, že tak činí přesvědčivě. Tato analýza posunuje interpretaci do jakési interdisciplinární roviny, což považuji za inovativní a inspirativní přístup. Je však otázkou, zda by nebylo vhodné pojmový aparát rozboru filmu poněkud přizpůsobit. Toto může být předmětem dalšího výzkumu a diskuzí.

Posléze se analýza přesunuje na jiné slovanské území a výklad přebírá dr. **Paulina Wójcichowska-Wantuch** z Institutu cizích jazyků při Státní vyšší odborné škole ve městě Nowy Sącz. V ohnisku jejího zkoumání se ocitá fenomén polského kresleného filmu o Bolkovi a Lolkovi, přičemž předmětem analýzy není jen život hrdinů ve filmovém prostoru, ale také přeneseně v oblasti literatury. Kreslený seriál je velmi úspěšný, jeho vytvoření a věhlas však zapřičil nejen popularitu mezi diváky nejrůznějších generací, ale byl i příčinou konfliktů a soudních sporů mezi jejími tvůrci. Kapitola uzavírá přehled vývoje bulharské kinematografie pro děti a mládež v 50.–70. letech 20. století v podání prof. **Margarity Todorovy Terzievy** z Univerzity Asena Zlatarova v Burgasu. Pozornost se ubírá i směrem koprodukčních děl, které v bulharských studiích v dobách normalizace vznikaly, přičemž v závěru tohoto oddílu nalézáme i jisté kvantitativní zhodnocení provedeného výzkumu v podobě tabulek a statistik.

Celá **třetí kapitola** je dílem pouze jedné autorky – kandidátky filologických věd **Darji Alexandrovnou Zavelské** z Ruské státní univerzity A. N. Kosygina. Věnuje v ní pozornost vztahu dětské literatury a divadla. Zaměřuje se na život a dílo Jevgenije Švarce a jeho zpracování děl známého dánského prozaika Hanse Christiana Andersena, které byly přetaveny a přizpůsobeny návštěvníkům divadel v sovětském období. Potlačena byla z logických důvodů právě složka náboženská, čímž se sice dílo posunulo do poněkud jiné roviny, avšak (co je potěšující) nepozbylo své

umělecké hodnoty. Byly to dobově determinované změny, které se dotkly sféry kultury. S odkazem na předchozí kapitolu bychom asi řekli, že se významný ruský dramatik Švarc uchýlil k mnoha redukci (vypuštěným pasážím, motivům), využil modulaci (sémantických kontextových záměn) a místy i kompenzaci (náhrady prvků pevně vázaných na výchozí kontext, jako jsou např. realie a rčení, prvky domácími, jež plní v cílovém textu analogickou funkci).

Závěrečná, čtvrtá kapitola této kolektivní vědecké monografie pochází z pera PhDr. **Lenky Rozboudové**, Ph.D., vedoucí katedry rusistiky a lingvodidaktiky na PdF UK. Je věnována didaktické problematice, konkrétně možnostem využití audiovizuálních textů při výuce ruštiny jako cizího jazyka. Zde bych chtěl vyzdvihnout zejména srozumitelně formulovanou metodologii vycházející z klasifikace funkcí vizuálních prostředků od Karolíny Peškové z Masarykovy univerzity: dekorativní, reprezentativní, organizační, interpretační a transformační. Tento srozumitelný model posléze uvedená autorka demonstruje na procesu výuky a různých poslechových i percepčních aktivitách, přičemž u textů určených k poslechu bere v potaz fázi předtextovou, přitextovou a potextovou a posléze u filmů předdemonstrační, přidemonstrační a podemonstrační. Každá z nich je spojená se sérií aktivit, které usnadňují studentům práci s texty, napomáhají porozumění mluvenému projevu, stimulují je ke kladení otázek a jsou v neposlední řadě zaměřeny na fixování poznatků. Jako učitel ruštiny vidím velký problém zejména v dostupnosti vhodných videomateriálů, bohužel ani po letech se mi nepodařilo nalézt film či seriál (pouze jednotlivé epizody), který by vyhovoval nejnižším jazykovým úrovním a zároveň byl tematicky i obsahově kvalitní. Zmíněný seriál *Jeralaš* je skutečně vhodný pro mírně pokročilé studenty a ve výuce rozhodně využitelný, ale je již poněkud společensky a technicky zastaralý, tak nevím, zda studenty dokáže zaujmout i v příštích dekádách. Ve zmíněné kreslené pohádce *Maša i medvěď* je zase problém s absencí dialogů (podobné je to i u notoricky známého sovětského kresleného

cyklu *Jen počkej!*). Na druhé straně může být tento materiál využit při popisu, což je důležitá dovednost na hodinách jazykové výuky, a zároveň z toho důvodu, že částečně zachycuje ruskou realitu. Jsou to jen moje subjektivní pocity, jelikož již dlouhé roky pracuji převážně s rusisty a učiteli ruského jazyka, což jsou zpravidla velmi pokročilí studenti, kteří rozumí takřka všemu. Vlastní kontakt se studenty ze SŠ jsem již bohužel ztratil, mám jen kusé informace o dnešní výuce ruského jazyka od středoškolských kolegů.

Součástí předložené monografie je i přehled použité literatury, seznam ilustrací, resumé v ruském i anglickém jazyce, informace o autorkách a také jmenný i věcný rejstřík. Autorkou úvodu a závěru, který publikaci vhodně argumentačně otevírá i uzavírá, když shrnuje a systematizuje prezentované poznatky, je kandidátka pedagogických věd dr. **Jelena Anatoljevna Vasiljeva** z již zmíněné katedry rusistiky a lingvodidaktiky na PdF UK.

Kolektivní monografie je kvalitním dílem mezinárodního týmu badatelek a na mnohé odborné otázky se dívá velmi neotřele. Silou tohoto propojení je jistě spojení hledisek představitelů různých národů, což by mělo zákonitě zajistit názorovou polyfonii, pokud možno harmonického typu. Kniha může být cenným zdrojem pro badatele, kteří se věnují srovnání několika kulturních kontextů, případně i komparatistice. Na postmoderní crossovery se zapojením postav z různých pohádek a příběhů pohlížím velmi skepticky. Byl bych rád, aby si každý stát zachoval svou původní národní literaturu pro děti a nepodléhal příliš vlivům ze zahraničí (zejm. všudypřítomné amerikanizaci), což je v dnešní době bohužel běžné. Slované mají svůj svébytný folklor a tradice, proto je rozhodně na čem stát. Literatura pro děti je důležitou složkou národní literatury, protože právě ona vychovává budoucí pokolení čtenářů. Zejména s ohledem na dnešní postoj dětí a mládeže ke čtení je důležité se v těchto věcech zorientovat a umět si najít kvalitu, což tato kniha umožňuje. Bariérou je v českém prostředí u této publikace ruština, ale ona je zřejmě spíše cílena na mezinárodní trh a širší

čtenářskou základnu, než nabízí okruh českých mluvčích (pozn. ruský mluví zhruba tři sta milionů obyvatel světa). Do budoucna by se výzkum ještě mohl rozšířit o oblast slovenské literatury, která se, jak mi je známo, může pochlubit celou řadou kvalitních původně slovenských knih pro děti a mládež.

Igor Jelínek

Jankowiak M., 2022. *Lexikum běloruských nářečí v Litvě. Jazykové dědictví balto-slovanského pomezí / Leksyka gwar białoruskich na Litwie. Dziedzictwo językowe pogranicza bałtycko-słowiańskiego. Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2022. Práce Slovanského ústavu AV ČR, Nová řada, sv. 58, 624 s. ISBN 978-80-86420-82-0.*

V edici prací Slovanského ústavu vyšla za podpory AV ČR nová kniha dr. Jankowiaka, která detailně popisuje lexikum běloruských nářečí v Litvě. Publikace tak nepřímo navazuje na jeho dřívější knihu nazvanou *Současná běloruská nářečí v Lotyšsku* vydanou v roce 2018, autor tak pokračuje ve výzkumu běloruských nářečí mimo oblast současného běloruského státu.

Samotná kniha je rozdělena do třech hlavních částí, přičemž první z nich nejdříve obsahuje cíle a metody výzkumu, společně s představením materiálu, ať už psaného nebo mluveného, zdrojů a uvedení do terminologie, a stavu, v jakém se nachází v současné době výzkum zmíněných dialektů. Aby byl úvod kompletní, autor nabízí stručný popis migračních procesů a sociolingvistického vývoje v dějinách území, na němž mluvčí běloruských dialektů v Litvě žijí, díky čemuž čtenář logicky dospěje k tomu, proč zmíněné dialekty tvoří vlastní kompaktní celek, ale vyskytují se v nich množství lexika a jazykových jevů, které jsou typické pro různé dialekty běloruského jazyka. Pozornost je věnována i jazykovému kontaktu s ostatními místními jazyky, a to konkrétně s litevštinou, která se od rozpadu Sovětského svazu stala jazykem administrace a vzdělávání, čímž nahradila do té doby dominantní ruštinu, historicky ještě s polštinou. Au-

tor si klade za cíl potvrdit výskyt lexému na území Litvy a teritoriálně je vymezit, ukázat, které nářeční skupiny nebo jazyky měly největší vliv na zformování běloruských nářečí v Litvě, dále ukázat konvergentní procesy v podmínkách pohraničí a potvrdit nebo vyvrátit vznik běloruských nářečí na baltském základě.

Sama analýza nářečního materiálu je zaměřena na typické lexikum pro tuto oblast, přičemž autor pro přehlednost rozděluje slovní zásobu podle určitých tematických okruhů, které obsahují jevy a činnosti blízce související se životem člověka, počasím a meteorologickými jevy, světem rostlin, světem zvířat, hospodářstvím, životním prostředím, stravou, lidovou a duchovní kulturou atp. Ke každému lexému je připojen překlad do spisovného běloruského a polského jazyka. Hlavní část analyzovaného lexika samozřejmě tvoří obecně běloruská slova, nicméně autor dospěl k tomu, že nejméně 249 slov je typických pro běloruské dialekty v Litvě a další sdílí s oblastí pohraničních a severozápadních dialektů, čímž tvoří jazykové kontinuum s vlastním územím Běloruska. Největší vliv na fonetiku a gramatiku měl historicky dialekt jihozápadní, ukazuje se tudíž, že pojetí výzkumu s přihlédnutím k různým běloruským dialektům, místo zaměření jen na určitý areál, je velice přínosné. Zvláštní pozornost si zasloužily přejímky z okolních jazyků, s nimiž byli mluvčí v průběhu staletí v kontaktu, přičemž zmiňuje nejen očekávané výpůjčky z baltských jazyků, ale i polonismy, rusesmy a germanismy. Navíc si zvláštní kategorii zasloužily i bohemismy, které se v místních nářečích objevily především prostřednictvím polštiny. Mezi některé příklady patří *naboženstvo* (od českého adjektiva nábožný), *hójny* ve smyslu bohatý nebo odvážný, *radzina* jakožto přibuzenstvo nebo rodina, nebo *smútny* (smutný). Na základě toho můžeme tedy s jistotou tvrdit, že slovansko-baltské pomezí se vyznačovalo polylingvismem a bohatým vzájemným jazykovým kontaktem.

V druhé části monografie nacházíme nejprve slovník rozdělený na základě geografického dělení běloruských dialektů, přičemž každý z oddílů je dále rozdělen podle tematických okruhů,

keré byly zmíněny výše. Každé heslo je uvedeno v přepisu do latinky, je u něj uveden běloruský a polský ekvivalent, příklad použití a zdroj. Stejně je upraven i slovník přejímek, který následuje ihned po slovníku nářečním.

Závěrečná část publikace obsahuje seznam informátorů a další přílohy, z nichž nejobsáhlejší je vyčerpávající abecední seznam všech nalezených jazykových přejímek s přesným popisem, z jakého jazyka daný lexém pochází. Na úplném konci monografie nalezneme seznam literatury a resumé v anglickém, běloruském a litevském jazyce.

Tato kniha dr. Jankowiaka je důležitým zdrojem poznání o běloruských dialektech v Litvě a příspěvkem hodnotným pro všechny bělorusisty a ostatní zájemce o běloruský jazyk.

Vratislav Karpíšek

***Perceptions of Society in Communist Europe. Regime Archives and Popular Opinion*, 2019. Ed. Muriel Blaive. London: Bloomsbury Academic, 2019, xi, 248 pp.**

The reviewed book was written as a part of the long-term project *Rulers and Ruled: Practical and Methodological Challenges in the Historicization of a Complex Relationship*, awarded by the Grant Agency of the Czech Republic. The project, headed by Muriel Blaive, the editor of the publication, included a comparative analysis of the history of communism in Czechoslovakia, with a special focus on the GDR and the USSR, and to a lesser extent also on other countries of the bloc. The reviewed volume is structured in this way: the research on communism in Czechoslovakia is dominating, and single articles concern Poland, Hungary, Romania, Bulgaria and the GDR.

In the introduction, the editor points out that the work was written as a response to a distinct scientific need: in academic discussions on communism in Central and Eastern Europe the martyrological perspective dominates, and terror, persecution and resistance are described. The description of adaptation strategies adopted

by individuals and groups, the activity of society and its real influence on reality escapes scientific scrutiny because it is difficult to grasp, or maybe even less cognitively convenient – with the current anti-communist narrative in the region.

Just these issues raised my attention to the work *Perceptions of Society in Communist Europe. Regime Archives and Popular Opinion*. In my opinion there are rarely any dissertations, in which – contrary to the everyday experience of generations of Europeans – one writes directly about the popularity of communism in societies and considers the ambiguous relations between the rulers and the ruled ones. It is not true, as evidenced by the reviewed articles, that the ruled never and nowhere had influence on their own fate and the fate of their own country. On the contrary: in many cases they decided on evolutionary changes, and sometimes even – on revolutionary changes.

The second important thought that guided the authors of the dissertations in the volume, with which I fully agree, is the belief that research on communism in all countries of the bloc should be carried out using one methodology. Muriel Blaive suggests reaching here for the most advanced solutions adopted in the studies on communism in the USSR and the GDR, although one can imagine the creation of other, new concepts. The most important thing is to acknowledge that communism can – and must – be analyzed as an international social phenomenon, because only by going beyond the national perspective, can this time and this phenomenon be understood: “Our volume points to such transcripts in each national case”, says Introduction (p. 1).

The reviewed volume consists of three parts, arranged according to the most neutral chronological order: *From Post-War to Stalinism*, *From Stalinism to Real Existing Socialism*, *From Real Existing Socialism to the End and Beyond*. In each of the parts there are four texts. The authors of the dissertations adopted two common methodological assumptions. The first is the use of the “popular opinion” category introduced by Paul

Corner in the monograph *Popular Opinion in Totalitarian Regimes: Fascism, Nazism, Communism* (Oxford 2009), which replaces the term “public opinion”, erroneously suggesting that in totalitarian regimes a direct influence of public opinion on the system is possible. The influence is possible – but always indirectly. The second common perspective of sketches is reaching for post-regime archival materials, in some cases their first use in scientific research.

All discussed articles are very broad. The authors, starting from the topic marked in the title, raise many issues related to the political situation of a given country, historical conditions, relations with the USSR and other countries of the bloc.

In the text *Secret Agents: Reassessing the Agency of Radio Listeners in Czechoslovakia (1945–1953)* Rosamund Johnston analyzes the behavior of radio listeners in the post-war period. Based on sources from the Ministry of Information, she describes their impact on the changes in the radio program.

The article *Practices of Distance and Perceptions of Proximity: Trade Union Delegates and Everyday Politics in Post-Second World War Romania* by Adrian Grama consists of two parts – the biography of one of the trade union delegates and the analysis of the transformation of the unions into a force which the authorities had to take into account, due to its size and the possibility of taking strike action.

In an interesting sketch *A Case Study of Power Practices: The Czechoslovak Stalinist Elite at the Regional Level (1948–1951)* Marian Loži describes the struggle for power as it took place between the communist elites at the national and local levels. The regional elites that implemented collectivization and industrialization were responsible for the violence, corruption and chaos associated with them. In a favorable political moment, it was easy to accuse them and bring them down.

Policing the Police: The ‘Instructor Group’ at the Stalinization of the Czechoslovak Secret Police (1948–1951) by Molly Puci is dedicated to the political instructors in the secret police (Státní bez-

pečnost, StB) who influenced the reorganization of the services following the Soviet model and its decisive radicalization. According to the author, they were largely responsible for the intensification of violence in the late 1940s and early 1950s, whose symbolic culmination was the show trial of Rudolf Slanky and other activists in November 1952.

In the article *Constructive Complains and Socialist Subversion in Stalinist Czechoslovakia: E. F. Burian’s ‘Scandal in the Picture Gallery’* Shawn Cybor evokes an unprinted play of the well-known experimental theater creator, whose staging in October 1953 was a shock to the audience (it was seen and recalled by teenage Václav Havel). The play exposed bureaucracy and corruption, becoming one of the early signs of de-Stalinization.

In an extensive article, *Perceptions of Society in Czechoslovak Secret Police Archives: How a ‘Czechoslovak 1956’ was Thwarted* Muriel Blaive outlines the political situation in Czechoslovakia being between two rebellious nations. The most important research question is: why the revolution did not take place on the Vltava River in 1956. The author convincingly argues that they had solved here the two most urgent problems which caused a wave of protests in Poland and Hungary: they dealt with the trauma of Stalinist crimes when the guilty were punished in the trial in 1952, and after the monetary reform of 1953 there was a gradual improvement in the quality of life.

In the sketch *Crises and the Creation of Institutions for Assessing Popular Consumption Preferences in Communist Bulgaria (1953–1970)* by Martin K. Dmitrov, the author wonders when the regime began to pay attention to consumer behavior of societies and where they learned about these behaviors. The analysis of the archival materials shows that the change took place around 1962, which can be considered as the end of the de-Stalinization period in Bulgaria, and the research was carried out by state institutions appointed for this purpose.

In an important text *Who is Afraid of Whom? The Case of ‘Loyal Dissidents’ in the German*

Democratic Republic Sonia Combe, using the archives of *Stasi* and the Writers' Union, presents a separate group, located "between" the rulers and the ruled. It included scientists and writers of communist origin, who enjoyed great moral authority in society (e.g. Jurgen Kuczynsky, Christa Wolf). The author believes that such a peculiar role of intellectuals contributed to the long-term political stability in the GDR.

The article *Did Communist Children's Television Communicate Universal Values? Representing Borders in the Polish Series "Four Tank-Men and a Dog"* by Machteld Venken presents the series as one of the best Polish export products, popular in the entire Eastern Bloc. The author describes numerous historical errors contained in it, focusing on the issue of manipulation and "shifting" the borders of Poland.

Libora Oates-Indruchová, writing the text *Between Censorship and Scholarship: The Editorial Board of the Czechoslovak Academy of Science (1969–1989)* used the archive of Editorial Board of Czechoslovak Academy of Science. As it turns out, Editorial Board had a lot of negotiation possibilities between the ruling and the ruled. The Board members were the well connected scientists who played an ambiguous role - they guarded the scientific level, but were also the party censors.

In the sketch with the ironic title *How Many Days Have Comrade's Wives Spent in a Queue? Appealing to the Ceaucescu in Late-Socialist Romania* Jill Massino as the research material used letters from the 1980s addressed by ordinary citizens to Elena and Nicolae Ceaucescu. The most typical contents – complaints about local authorities, requests to settle matters – show a system of privileges, corruption and extreme misery. The author believes that if the most prominent people in the country had paid close attention

to at least some of the issues contained in these letters, their end in 1989 might have been less dramatic.

In the last article of the book *Authenticating the Past: Archives, Secret Police and Heroism in Contemporary Czech Representation of Socialism* Veronika Pehe writes about the Czech Republic after 1989. The author believes that in the 1990s and early 2000s the memory of communism was used instrumentally for political interests, and the chance for an objective view was brought only by later years. Since 2015, however, populism, conservatism and nationalism have once again prevailed, which is a threat to independence and cultural memory as well as scientific research.

The book *Perceptions of Society in Communist Europe. Regime Archives and Popular Opinion* is a valuable research proposal, addressed to scientists of various disciplines: historians, political scientists, sociologists, researchers of culture and literature. It shows that using the same methodology it is possible with great benefit to analyze different manifestations of social life in different communist countries and different decades of the system's existence. According to the most general definition of comparative research, they systematically use data from two or more countries, and what determines the comparative nature of research is the method of analyzing the data and not the way it is collected. The articles contained in the reviewed work meet this requirement very well.

The book complements the existing state of research on communism from a comparative point of view and helps to better understand the experience that was shared by several generations of Central and Eastern Europeans.

Kamila Budrowska